

ASOSIY VOSITALAR TUSHUNCHASI VA ULARNING IQTISODIY AHAMIYATI

Ilmiy rahbar: Qosimov Abdurazzoq

Andijon davlat texnika instituti

“Buxgalteriya hisobi” kafedrası katta o‘qituvchisi,

Turobov Abduqahhor Otabek o‘g‘li

Andijon davlat texnika instituti

“Buxgalteriya hisobi va audit” yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Asosiy vositalar korxonada iqtisodiy faoliyatining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, ishlab chiqarish jarayonining moddiy-texnik bazasini tashkil etadi. Ular uzoq muddat davomida korxonada faoliyatida ishtirok etadi va o‘z qiymatini ishlab chiqarilgan mahsulot yoki ko‘rsatilgan xizmat tannarxiga asta-sekin o‘tkazadi. Asosiy vositalar iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida: sanoat, qishloq xo‘jaligi, qurilish, transport va xizmat ko‘rsatish sohalarida muhim rol o‘ynaydi. Ularning mavjudligi va samarali ishlatilishi korxonaning ishlab chiqarish quvvati, raqobatbardoshligi va moliyaviy barqarorligini belgilaydi.

Iqtisodiy mazmun jihatidan asosiy vositalar ishlab chiqarish jarayonida bir martalik iste‘mol qilinmaydigan, balki bir necha yil davomida xizmat qiladigan aktivlar hisoblanadi [1]. Ularning qiymati mahsulotga to‘liq emas, balki amortizatsiya jarayoni orqali bosqichma-bosqich o‘tkaziladi. Bu esa korxonada xarajatlarini to‘g‘ri taqsimlash, mahsulot tannarxini aniq hisoblash va moliyaviy natijalarni real baholash imkonini beradi. Shu sababli asosiy vositalar nafaqat ishlab chiqarish vositasi, balki moliyaviy hisob va iqtisodiy tahlilning ham muhim obyekti hisoblanadi.

Asosiy vositalarning iqtisodiy ahamiyati bir necha asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, ular korxonaning ishlab chiqarish quvvatini

belgilaydi. Zamonaviy va yuqori texnologiyali uskunalar bilan jihozlangan korxonalar ko'proq mahsulot ishlab chiqarish imkoniga ega bo'ladi. Ikkinchidan, asosiy vositalar mehnat unumdorligini oshiradi, chunki zamonaviy texnika va avtomatlashtirilgan tizimlar xodimlarning jismoniy mehnatini kamaytirib, ishlab chiqarish jarayonini tezlashtiradi. Uchinchidan, ular mahsulot sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi, chunki texnologik jihatdan rivojlangan uskunalar aniq va sifatli mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlaydi. Karl Marx iqtisodiy nazariyalarida asosiy kapitalni ishlab chiqarish jarayonida bevosita yangi qiymat yaratmaydigan, biroq mehnat unumdorligini oshirish orqali qo'shimcha qiymat hosil qilishga xizmat qiluvchi vosita sifatida talqin qilgan. Bu yondashuv asosiy vositalarning iqtisodiy tizimdagi o'rnini chuqurroq tushunishga yordam beradi [2].

Asosiy vositalar tarkibiga binolar, inshootlar, mashina va uskunalar, transport vositalari, ishlab chiqarish inventarlari va boshqa uzoq muddatli aktivlar kiradi [3]. Har bir turdagi asosiy vosita korxonada faoliyatida alohida funktsiyani bajaradi. Masalan, binolar ishlab chiqarish jarayonini tashkil etish uchun zarur sharoit yaratadi, mashina va uskunalar esa bevosita mahsulot ishlab chiqarishda ishtirok etadi, transport vositalari esa mahsulotni yetkazib berish jarayonini ta'minlaydi. Asosiy vositalarni samarali boshqarish korxonada iqtisodiy faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biridir. Ularning holatini doimiy nazorat qilish, eskirish darajasini baholash va vaqtida yangilash korxonada samaradorligini oshiradi. Eskirgan asosiy vositalar ishlab chiqarish xarajatlarini oshirishi va mahsulot sifatini pasaytirishi mumkin, shu sababli ularni modernizatsiya qilish muhim ahamiyatga ega.

Amortizatsiya jarayoni asosiy vositalarning iqtisodiy mazmunida markaziy o'rin tutadi. Amortizatsiya orqali asosiy vositalarning qiymati ularning xizmat muddati davomida mahsulot tannarxiga taqsimlanadi. Bu korxonada moliyaviy hisobotlarini to'g'ri yuritish va investitsion qarorlarni asoslashda muhim rol o'ynaydi.

Zamonaviy iqtisodiyotda asosiy vositalarni boshqarish jarayonida raqamli texnologiyalar keng qo'llanilmoqda. ERP tizimlari, avtomatlashtirilgan monitoring platformalari va sun'iy intellekt asosidagi tahlil vositalari asosiy vositalarning holatini real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi. Bu esa resurslardan samarali foydalanish va boshqaruv qarorlarini optimallashtirishga yordam beradi.

Asosiy vositalarning yana bir muhim jihati ularning korxonaga investitsion jozibadorligiga ta'siridir [4]. Zamonaviy va yuqori texnologiyali asosiy vositalarga ega korxonalar investorlar uchun ishonchliroq hisoblanadi, chunki ular barqaror daromad va yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Asosiy vositalar korxonaga ishlab chiqarish jarayonining moddiy-texnik asosini tashkil etuvchi uzoq muddatli aktivlar hisoblanadi. Ular ishlab chiqarish jarayonida bir necha yil davomida ishtirok etib, o'z qiymatini mahsulot tannarxiga asta-sekin amortizatsiya orqali o'tkazadi. Shu sababli asosiy vositalarni to'g'ri tasniflash va ularni samarali boshqarish korxonaga iqtisodiy faoliyatining muhim sharti hisoblanadi. Asosiy vositalar odatda ishlab chiqarish va noishlab chiqarish vositalariga bo'linadi. Ishlab chiqarish vositalari bevosita mahsulot yaratish jarayonida ishtirok etadi, masalan, mashina va uskunalar, binolar va texnologik liniyalar. Noishlab chiqarish vositalari esa korxonaga xodimlarining ijtimoiy ehtiyojlariga xizmat qiladi. Bu tasnif korxonaga resurslarining qaysi qismi bevosita daromad yaratishini aniqlashga yordam beradi. Shuningdek, asosiy vositalar moddiy va nomoddiy shakllarga ham ajratiladi. Moddiy vositalar jismoniy ko'rinishga ega bo'lgan aktivlarni o'z ichiga olsa, nomoddiy vositalar texnologik dasturlar, litsenziyalar va intellektual mulkdan iborat bo'ladi. Bu tasnif korxonaning texnologik rivojlanish darajasini baholashda muhim ahamiyatga ega. Asosiy vositalarni samarali boshqarish ularning texnik holatini doimiy nazorat qilish, eskirish darajasini aniqlash, o'z vaqtida ta'mirlash va modernizatsiya qilish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Boshqaruv jarayoni qanchalik samarali tashkil etilsa, asosiy vositalardan foydalanish muddati shunchalik uzayadi va ishlab

chiqarish samaradorligi oshadi. Asosiy vositalardan foydalanish darajasi korxonaning iqtisodiy natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Agar asosiy vositalar to'liq quvvatda ishlatilsa, ishlab chiqarish hajmi oshadi va resurslardan foydalanish samaradorligi yaxshilanadi. Aksincha, ularning to'liq ishlatilmasligi ishlab chiqarish quvvatining pasayishiga va iqtisodiy yo'qotishlarga olib keladi. Bundan tashqari, asosiy vositalarning zamonaviyligi ham muhim rol o'ynaydi. Eskirgan uskunalar ishlab chiqarish xarajatlarini oshiradi, mahsulot sifatini pasaytiradi va korxonaning raqobatbardoshligini kamaytiradi. Shu sababli korxonalar asosiy vositalarni muntazam yangilab borishi va innovatsion texnologiyalarni joriy etishi zarur.

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida asosiy vositalarni boshqarishda raqamli texnologiyalar ham keng qo'llanilmoqda. Bu jarayon korxonalarga aktivlarning holatini real vaqt rejimida kuzatish, ularning samaradorligini tahlil qilish va boshqaruv qarorlarini tezroq qabul qilish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, asosiy vositalar korxonaning iqtisodiy faoliyatining asosiy tayanch elementi hisoblanadi. Ular ishlab chiqarish jarayonining moddiy bazasini shakllantiradi, mehnat unumdorligini oshiradi va korxonaning raqobatbardoshligini belgilaydi. Ularni samarali boshqarish, modernizatsiya qilish va to'g'ri hisobini yuritish korxonaning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dusmuratov R.D.. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. – T.: “Fan va texnologiya”, 2013. – 476 bet.
2. Karl Marx. Kapital: Siyosiy iqtisod tanqidi. – London, 1867.

3. Алборов Р.А. Теория бухгалтерского учета: Учебное пособие. – 3-е изд., перераб. и доп. – Ижевск: ФГБОУ ВО Ижевская ГСХА, 2016. – 300 с.
4. Эргашева Ш.Т. Бухгалтерский учет. Учебное пособие. – Т.: “Иқтисод-Молия”, 2011. 520 стр.